

UJ TEMPLOMOK ÉPÍTÉSE. *)

Uj templom építésére a községek rendszeren két okból határozzák el magukat, vagy mert a templom összedőléssel fenyeget, vagy mert már kicsiny lett a megnépesedett község befogadására. Megtörtént azonban itt ott már az is, hogy ha a templom a felügyelők gondatlansága miatt némi sérülést szenvedett, vagy ha a föld körülötte magasodván, a templom nedves lett, a helyett, hogy a sérüléseket kijavítani, a nedves templomot kiszáritani iparkodtak volna, inkább kimondták fölötte a halálos ítéletet: „el a roskatag kalibával, el a nedves, sötét pinczével!“ S ha aztán a község uj templom építésére elhatározta magát, legejső teendőjének véli, a régi templomot lebontani, okul hozván fel, hogy neki a térre szüksége van az uj templom számára, s hogy ő bizony nem fog két templomot föntartani. Így aztán lerombolják az ősi templomot, gyakran még mielőtt elegendő erejük s biztos kilátásuk volna uj templom építésére, s megesett már, hogy az ily templomostromló község a herostrátusi mütét után sok éven át kénytelen volt az isteni szolgálat megtartása végett magát az iskolába meghuzni. Ha a templom csakugyan összedőlni fenyeget, és másként megmenteni nem lehet, semmi kifogásunk ellene, ha lerejzoltatván azt előbb, lebontják. Itt azonban ismételve megjegyezzük, hogy a középkori templomok oly szilárdan vannak építve, hogy habár a boltozat itt ott repedést mutat is, nem kell a beszakadástól félni, itt legtöbb esetben elégséges, a baj okát p. o. a már rosz gerendázatot, vagy a falakba hatolt nedvességet eltávolítani — és a templom meg van mentve. A főntebbi egy esetet kivéve, az ősi, kivált stilszerűen épült templom lebontását határozottan kárhozzatnunk kell, és pedig a következő okoknál fogva: Tiltja azt 1-ször a kegyelet őseink s ezeknek egyházi emlékszerű műve

*) Ezen czikk kiegészítése az „Uj M. Sion“ mult évi 8, 9, 10, és 11-ik füzeteiben közzétett ily czimű dolgozatnak: „Templomaink építése és fenntartása.“

iránt. Mily megható a hívő lélekre nézve az ősrégi, habár szerény falusi templomnak látványa. A keskeny román ablakokon a világosság csak gyéren hat a csendes, megszentelt és titokteljes helyiségbe. Ezen hosszú idő barnította falak sok nemzedékre néztek le, melyek itt az Urokat imádták, s szenvedéseikben, bajaikban itt vigasztalást, enyhülést találtak. Ott a mohalepte sarokban áll az idő és víz által megviselt keresztelő kut, melynél 15 vagy 20 nemzedék vétetett fel a hivek közösségébe. Az itt ott már mélyen kikopott palló arra figyelmeztet, hogy őseink gyakran megjelentek az Isten házában; a kőből vagy fából készült régi butorok, képek folyton tanuskodnak arról, hogy őseink századok előtt is azt hitték, a mit mi hiszünk. Valóban az ily templomocskában a katolikus magát lelkileg emelkedettnek s otthonosnak érzi. Ily ősrégi templom p. o. a néphit szerint a sz. István király építette börszönyi templomocska, noha csaknem azon áldásos korba fölér, melyben a kereszténység első sugarai azon a vidéken szétáradtak. Nem volna-e valóságos szentségtörés, ily őskori szentélyre a duló kezeket tenni. De

2-szor őskori templomaink iránt kinéletet parancsol ketős gazdasági ok is. Ugyanis oly községben, vagy városokban, melyekben a megszorodott község teszi az új és nagyobb templom építését szükségessé, maholnap úgy is beáll új plebánia alapításának a szüksége is. Ez utóbbi pedig nagyban elősegítettik, ha az új plebánia számára a templom már készen áll. Ily körülmények között tehát tanácsosabb, meghagyni a régi templomot, az újat pedig ettől távol s a helység azon táján építeni, mely irányban az eddig terjeszkedett s valószínűleg jövőben is terjeszkedni fog. Kisebb városokban nem nehéz, az újabb templom számára jutányos áron tért szerezni, a régi templom fentartása sem okozand nagy költséget, csak a kisebb sérülések és mutatkozó hibák azonnal javíttassanak ki.

A második gazdasági ok az, hogy a régi templomot sokkal kisebb költséggel lehet nagyobbítani, mintsem új templomot építeni. Az olyan egyhajós és kereszthajó nélküli templomok, melyek három boltnégyegből állanak, vagyis három

szor oly hosszúak, mint szélesek, könnyen nagyobbíthatók, a templom keleti négyegének éjszaki és déli oldalaihoz keresztágakat, a keleti oldalhoz pedig szentélyt építvén. Ha az egyhajós templom négy boltnégyegből áll, a keresztágak építesenek a második (keletről számítva) négyeg éjszaki és déli oldalaihoz, a keleti négyeg szentélynek maradván.

Ilykép a templom a latin kereszt idomát kapja, és az első esetben még egyszer annyival, a másik esetben pedig felével nagyobbodik. Minthogy azonban az új négyegeket boltozatának két régi és két új hordója van, s ezen utóbbiak szállni szoktak, az új falaknak szállását vagy mély alapfalak építése vagy czölöpök alkalmazása által meg kell gátolni; bizonyos templomnál ezen elővigyázatot elmulasztották és a bolthajtás hat hét mulva beomlott. Ezen indítvány ellen azon ellenvetést szokták tenni, hogy a kereszt szárnyak nagy részében a nép nem láthatja a főoltárnál miséző papot. Azonban, ha ezen „nagy rész“be tétetnek át a mellék oltárok, gyónószékek; és ha vasárnapokon a kisdetek oda utaltatnak: úgy a felnőttek számára a hajóban elég hely leend; különben ünnep- és vasárnapokon a nép éneke után a kereszt szárnyakban levők is követhetik a sz. misét, s így ajtatoskodhatnak, hétköznap pedig a főhajóban úgy is elég a tér. A szűk templomokban az által is lehet tért nyerni, ha a szuette, s roskatag ülőpadok egy része onnan elvitetik, s helyükbe térdeplők tétetnek; a fiatalság állhat, s ha az állásban elfáradt, térdepeljen le; az ülés a sz. beszéd alatt nem figyelmet, hanem csak az alvást szokta előmozdítani. Ismeretes dolog, hogy Angol-, Francia- és Olaszországban nincsenek ülőpadok, s helyesen, mert a hol tíz ember ül, azon a téren husz ember fér el álló vagy térdelő helyzetben.

Külföldön, de hazánkban is gyakran akadunk középkori templomokra, melyeknek román izlésű hajója elé terjedelmes gót szentély van építve. Honnan magyarázzuk őseink ezen építkezését. Talán nem bírtak elég erővel új templom építéséhez? Koránsem, hiszen ismeretes dolog, hogy a török dúlás előtt városaink gazdagabbak voltak, mint mostani eladósodott utódaik; hanem inkább bizonyos sz. félelem vissza-

tartotta őket, oly épület kiméletlen lerontásától, mely már századok óta sz. célnek szolgált; de meg elég gyakorlati észszel is birtak annak belátására, hogy templomuk még századon át megfelelhessen az isteni szolgálat céljainak. S hogy nem csalódtak, bizonyítja a tapasztalat; azon román hajók már 6 század óta állanak, s még más 6 századig is fognak állani, ha valami szerencsétlenség nem éri őket. — Reichensperger az ő „Fingerzeige“-ben szigorúan kárhoztatja őskori templomaink ezen feldulását: „A legtöbb esetben, egymond, aránylag csekély költséggel a régit az új mellett fentartani lehet. Eddig megbocsáthatlan könnyelműséggel pusztítottak el a régi templom-épületek, melyek gyöngye és nyomorék utódjaikat még soká túlélhették volna. Hogy tért nyerjenek, vagy hogy a tetőzetet ne kellessen tovább fentartani, nem ritkán nagy régészeti jelentőséggel bíró ősrégi épületek széthányattak; minden ily emlék elpusztításával az ország műtörténetéből egy lap szakittatik ki. De meg gyakorlati okoknál fogva is gyakran már keserűen megbánták ezen eljárást; a mi ma fölöslegesnek látszik, rövid idő múlva sürgető szükségén segíthet. — — Értelmes építő mester azon leend, hogy a még létező régit, a mennyire lehet, az újjal összekösse. Nem csak a tornyok, hanem a hajó és a szentély is sok esetben megmaradhatnak és az új templomnak szolgálhatnak; itt az eddigi főhajó mellékhajó gyanánt még szerepelhet, amott a kápolna, sekrestye megmaradhat. Az igaz, hogy a mi divatos építő művészeink, kiknek eszményképe az egyenes vonal és egyformaság, mosolyognak az ily törekvés fölött, de hadjuk nyugottan őket mosolyogni és gúnyolódni. Az ezen pontra nézve főntebb általában mondottakon kívül, még latba vetendő a kegyelet is oly helyek iránt, hol számos nemzedék a kereszteléstől kezdve a sirig az állandó második hazára készült, hol hagyományaik mint egy megtestesültek. A népséggel lassanként együtt növekvő ily alkotások egész megjelenésükben sokkal festőbbek, mint a külömben is könnyebben elállítható, egyöntetű épületek, még ha ezek a sikerültebbek közé tartoznának is. Bárminő egyházépület lerontásával nemcsak az ország lesz szegényebb

egy jelleggel, hanem vele együtt elvesznek értékes, néha kipótolhatlan, részletek is, p. o. fal vagy üvegfestmény maradványai, faragványok, vasművek, padollattéglák, s a t. Bármily csekély-szerűeknek is látszassanak ezen dolgok, az értelmes gyakorló előtt jelentékenyek, mert a templomnak stylszerű felszerelése majd több nehézséggel jár, mint annak építése, miután ez utóbira nézve nem nehéz közelfekvő mintákat találni.“

Ha valamely község templomépitésre elhatározta magát, értelmes és tapasztalt építőmesterekhez forduljon, a ki neki az építési tervet és a költségvetést elkészítse; melyek azután jóváhagyás végett az illető egyházmegyei hatóságnak felterjesztendők. „*Ordinata plana et sumtuum proiecta, item partialis et exacta defectuum restaurandorum descriptio, prout et pretia materialium in illis partibus vigentia, — omnia haec per artis peritum adparata et per districtualem VADiaconum recognita debent substerni. Denique antequam resolutio edatur, ipsum aedile operatum revidendum est per aedilem Dioecesanam Commissionem.*“ *) Czélszerűnek találjuk, ide iktatni az 1868-ban Egerben gyűlésező orvosok és természetvizsgálók archaeologiai osztályának a ft. püspök urakhoz intézett következő kérelmét: „A szomoru jelenetek, melyekkel majd nem mindenütt és mindennap találkozunk, és melyek mindinkább arról győznek meg bennünket, miszerint ha az egyházi hatóságok a papság irányában buzdítólag és oktatólag föl nem lépnek, a nemzeti multnak ugy is nagyon csekély számu műemlékei és az egyházi szertartáshoz használt tárgyai eléggé nem sajnálható módon mindinkább gyérülnek, elvesznek, vagy a hozzá nem értők által javítottván, régiségi jellemüktől teljesen megfosztatnak; az újabb építmények pedig az egyházi és keresztény szellemtől teljesen elesve a XIX ik század műizlésének valódi korcsai gyanánt tünnek fel, holott a román vagy gót izlésű egyházak, még a kisebb falvak számára is, valamint hajdanta, ugy jelenleg is felépíthetők azon költséggel, melyet korunk izlésteleniségének építményeire szoktak fordítani.

Ezen sajnós állapot napról napra érezhetőbb volta arra

*) Statut. 43. Synodi Dioec. Strigon.

birá az 1868-ik évben Eger városában összegyűlt orvosok és természetvizsgálók nagy gyűlésének archaeologiai osztályát, miszerint . . . tisztelettel meg kérje, hogy kegyeskedjék a bölcs kormánya alatt működő papságot és az egyházi megyében lévő községeket felszólítani, mikép egyházépítési, vagy igazítási szándékaikat a jó izlés szempontjából való megítélés végett szíveskedjenek a m. tud. akademia archaeologiai bizottságához is fölterjeszteni, ugyszintén, hogy az egyházaknak sok esetben fölötte becses készletei egyedül az egyházi hatóság beleegyezte és közreműködése mellett legyenek kicserélhetők és megújíthatók.

„Minthogy pedig szükséges, hogy mindezeket az egyházi régiségek ismerete megelőzze; kérjük . . . kegyeskedjék megyéjében.

1) az egyházi régészetet rendes tantárgyul kitűzni;

2) oda hatni miszerint a papság a „Műrégészeti Kalauz“-t, mint eddig a maga nemében egyedüli és ajánlható munkát megszerezni szíveskedjék,

3) hogy a lelkészek honfiai kötelességből, de egyszersmind mint a félreesőbb vidéken az értelmiségnek majdnem egyedüli képviselői, a határaik között előforduló mindennemű régiségek megmentésére befolyást gyakoroljanak és azok fenntartására vagy megismertetésére segédkezet nyújtsanak.

Hazafiúi bizalommal reméljük, hogy ezen szent cél tekintetéből . . . oda fog hatni, miszerint jelen kérelmünk minél nagyobb körben viszhangoztassék és új alkotmányos életünk egyik legszebb gyümölcseül a nemzeti emlékek megmentését megérlelhesse.“

Nem tanácsos, a templomterv készítését a műegyetemről épen most érkezett s kezdő építészekre bízni. Ezen urak ugyanis megakarják mutatni, hogy ők is tanultak valamit az egyetemen, s aztán oly genialis, még eddig nem létezett tervet készítenek, melyet az illető hatóság elvetni kénytelen, s ez esetben a terv készítéséért adót, néha több száz forintnyi, tiszteletdíj kárba megy. Tanácsosabb olyanhoz fordulni, ki már több templom sikerült építése által kimutatta, hogy ő e téren otthonos. Szükséges továbbá az építendő helyszínén

lakó s szakértő emberek által a templom építésénél szükséges összes anyagnak jegyzékét elkészíttetni, azon ár nak pontos meghatározásával, melyért az az illető hely en kapható ; nem különben a napszám díjának is. Miután mindeza a vidékek szerint változik, szükséges erről, de meg a talaj minőségéről is a tervkészítő építőmestert eleve informálni, annál is inkább, mert ez nem minden esetben megy ki előre a hely színére, vagy legalább nem tartózkodik ott annyi ideig, mennyi a szükséges tapasztalat megnyerése végett kívánatik. Ily mulasztásoknak rendes eredménye az szokott lenni, hogy a valóságos költség, a költségvetést tetemesen, néha több ezer forinttal is felülmulja, melyek törlesztési gondja aztán a plebános urnak sok álmatlanéjszakát okoz.

A templomterv készítésénél egyik főkérdés: m i n ő u n a g y legyen a templom? Borromei sz. Károly erre azt feleli : „A templom oly terjedelmes legyen, hogy ne csak a helység lakóit, hanem nagyobb emberszámot is befogadhasson.“ E tanács méltán figyelmet érdemel bucsujáró- és oly helyeken, hol a község folyton szaporodik ; nehogy különben rövid idő mulva ismét szűk legyen a templom. Azonban itt is mértéket kell tartani, nem szükséges utánozni azon csak 800 lelket számláló községet, mely oly nagy templomot építtetett, hogy az még bucsunapján is, melyre a vidékről sok vendég szokott érkezni, alig telt meg félig. Ez már azután tulságos gondoskodás az utódokról; ki tudja a jövő 50 vagy 100 év alatt fog-e a község az eddigi arányban szaporodni? hát ha inkább csökkenni fog? mint felsőmagyarországi bányavárosainkban. Minek tehát több ezer forintnyi költséggel terhelni szegény községeinket oly nagy templom építése által, mely nagyobb ünnepeket kivéve az egész éven át üresen álland. Nagyobb ünnepeken különben is több sz. mise mondatik s így a község feloszlik. A fönntemlitett nagy községi templom alig 30 éves, s már is mindenféle óvszerekre volt szükség, hogy össze ne düljön. Okosabb lett volna tehát, csak félakkora templomot építeni, de azt aztán szilárdan és hibátlanul. Senki sem tehet nekünk szemrehányást, ha a most épült templom 100 év mulva szűk lesz, mert senki sem képes egész biztonsággal megmon-

dani, minő lesz a lélekszám 100 év múlva; de igen is szégyen és gyalázat éri a mostani nemzedéket, ha oly templomot épít, mely már 50 év múlva összedől, vagy az életveszély miatt lebontandó. Pedig fájdalom a jelen században épült templomok között több jutott ily sorsra.

Az épület szilárdsága, tartóssága a szabályszerű constructio mellet, leginkább a felhasználó anyag jó s á g á t ó l és szilárdságától függ. Az anyag kellő megválasztásában tünik ki az építőmester szakismerete, tapasztalata. Az esztergomi székesegyház arra is intő példa, hogy mennyire kell ügyelni az anyag, nevezetesen a kövek szilárdságára, tömörségére. Ha az említett székesegyházhoz nem vétetett volna éretlen, földdel vegyes törékeny kő, nem kellene a korona párkányzat fölött álló szenteknek költséges szobrait, és a kartámat leszedni, nem kellene a faragott kőből épült falakat drága angol kőragasztékkal bevonni, nem kellett volna sok ezer forintba került vas gerendázattal az oszlopos előcsarnok összeomlását megakadályozni. Ha a templom törött kőből építendő, egy évvel az építés megkezdése előtt hordja a község össze a köveket és úgy rakja össze, hogy a levegő azokat átjárhassa. Igen sok templomot lehet látni, melyeknek benső falai zöldfeketés, penészes foltokkal vannak elrutitva. Ezek a nyers kövektől vannak, melyek alig ásattak ki a földből, azonnal felhasználattak az építésbe. Minden ellenszer a foltok eltávolítására haszontalan; azok ismét előtűnnek, sőt nedves időben a víz a falakon végig csurog. De nemcsak a kő, hanem a többi anyag is jó legyen, nevezetesen a mészszel nem kell fukarkodni. A középkorban a falak a mészszel kiöntettek úgy, hogy azokban a legkisebb üres hely sem maradt; innen azon szilárdságuk, hogy csakánynyal is alig lehet őket szétbontani. A napjainkban használt ragasztékban alig lehet nagyító üveggel is egy kis meszet észrevenni; a meszet is tanácsos jóval építés előtt ojtani, mert a régi mesz szaporább és jobb is a csak imint ojtott mésznél. Hasonló gond fordítandó az építésnél felhasználandó fára is, hogy ez is jó száraz legyen.

Továbbá, ha szilárd, tartós templomot akarunk, óvakodjunk annak építését min u e n d o árverelésre bocsátani.

Ugyanis az árverelő, nehogy károsuljon, mindenben iparkodik gazdálkodni, a legolcsóbb anyagot választja, munkásait rosszul fizeti, ezek aztán kedv nélkül s hanyagul dolgoznak, és az egész munka rosszul üt ki. Az ily építkezésnél megtörtént aztán az is, hogy a kívül és belül faragott kőből emelt falak benső üregét mindenféle törmelékkal, szeméttel, földdel töltötték ki; mire aztán az ily külsőleg csinos falak néhány év múlva mindenfelé repedeztek. — A templom szilárdságának hátrányára van az olyan szerződés is, melyben az építész kényszerítették a templomot két vagy épenséggel egy év alatt felépíteni, s pedig büntetés terhe alatt. Ily esetben aztán megtörténik, hogy az építész nem bírja a munkásokat kellő számmal összegyűjteni, vagy hogy a megrendelt kövek, fák és egyéb anyagok hetekig vagy hónapokig elmaradnak; s ha végre ezek megérkeznek, eszeveszett sietséggel foly a munka, tiszta időben és esőben, télen nyáron. Már aztán, hogyan legyen tartós az ilyen munka? Őseink máskép építettek templomaikat, s nem törődtek vele, ha az építés 10—20 évig is tartott, tudván, hogy ők nem csak máról holnapra, hanem századokra építenek. Róma sem épült föl egy nap alatt. Erre azon ellenvetést szokták tenni: hiszen csak nem lehetünk több évig templom nélkül! Az igaz, de hát nem kellett volna a régi templomot oly hirtelen lebontani, vagy legalább evvel várni kellett volna mindaddig, míg az új templomnak körfalai nem állanak.

Ha a házilag kezelt építkezés csak ugyan megindult, a plebános ur, a templom gondnokai és az építő bizottság tagjai ugyancsak é b r e n l e g y e n e k és felváltva szemmel tartásák a munkásokat, hogy miként dolgoznak; ne is bízzák az egész felügyeletet a pallérra, mert ez a kézművesekkel rendesen egyet ért. Hogy ezen felügyezés mennyire szükséges, mutatja a következő két eset. Nem rég bizonyos plebános Giefershez jön s panaszkodik: „Uram, templomunkba a falon át az eső úgy esik, hogy a víz $\frac{1}{4}$ hüvelyknyi magasságra fut a pallón végig.“ — Három láb vastagságu falon átesik? ilyesmi még eddig nem jött elő. S pedig még is úgy volt a dolog; midőn a vakolat egy része lefejtetett, a falon át lehetett látni. A kőművesmes-

ter kérdőre vonatván, azt felelte: „Ha ezt előre látjuk, jobban gondoskodhattunk volna.“ Evvel bevallotta, hogy ha akarta volna, jobb munkát tehetett volna. — Más templomban, mely körülbelül 12 év előtt épült, a körfalak alsó fele nedves és feketés, a felső pedig száraz volt. Némelyek azt állították, hogy a víz a földről szivárog a falakba; ez azonban nem volt hihető, miután a templom magasan fekszik, s a víznek mindenfelé kellő lefolyása van. Végre egy öreg paraszt megfejtette a titkot. Ez elbeszélte, hogy azon évnek, melyben a falak végig készen voltak, augusztus havában esni kezdett, s kevés félbeszakítással egész télíg esett; télen sok hó, s a következő tavaszon megint sok eső esett, úgy hogy a víz csak úgy patakozott a falakból. Senki sem gondolt a félig felemelt falak befödésére, s az építő mester azt mondta, hogy a falakba szivárgott víz majd ismét ki fog szivárogni. Az igaz, csak hogy mikor? Tizenkét év alatt sem szikadtak ki a talak — mert a kora bevakolás által a falakba szorult víz kiszivárgása megakadályoztatott. Ezen tapasztalás arra int, hogy nedves időjárásakor s ősszel, midőn a munka beszünttetetik, a csak félig felemelt falak szalmával fedessenek be. Ezt keresztbe kell a falra fektetni, rája deszkát, erre meg néhány követ. Ha pedig a templom felépült, egy pár évig abba kell hagyni a vakolást, míg a falak ki nem száradnak. A l..i templom falai, melyek 1853-ban bevakoltattak, még most is oly nedvesek, mint 17 év előtt, a vakolat minduntalan lehel, a templom pedig, kivált esős időben, dohos pinczelevegővel telik el.

Visszatérve a templom tervezetére, két épületrészre nézve gyakran nagy hiba követtetik el. Az első az, hogy a templom tetőzete gazdálkodási oknál fogva oly alacsony, hogy rajta végig futni lehet, a lecsuszás minden veszélye nélkül. Itt a gazdálkodás rossz helyen van alkalmazva; mert minél alacsonyabb a tető, annál nagyobb oldalnyomást gyakorol, s ha valamely gerenda széttörik, szétnyomja a körfalakat; ezen nyomás még nagyobbodik télen a tetőre esett hőtömegek által, melyek a csekély lejtőjű tetőn lenem csuszván, ott összegyűlnek. A második hiba az, hogy a sekrestyét a templom éjszaki ol-

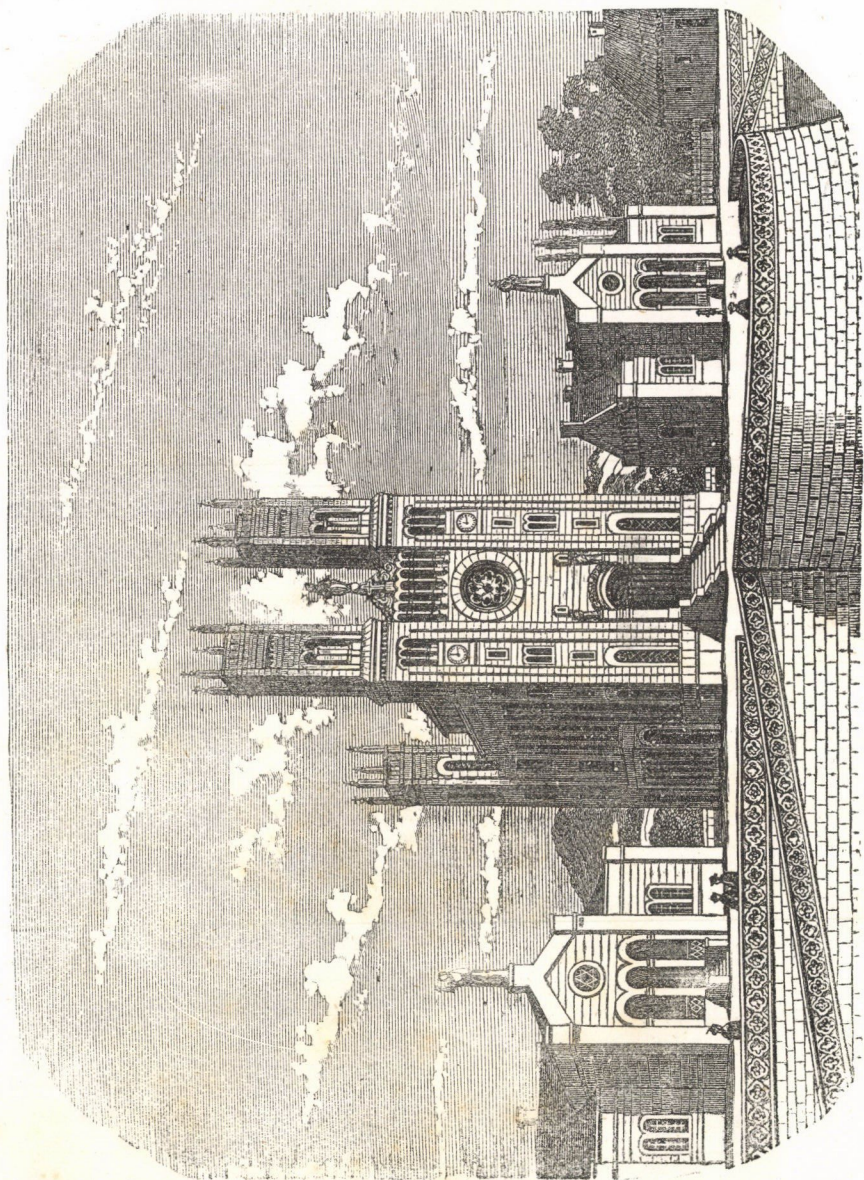
dalára építik, hol azt a nap soha sem érheti, s így a nedves sekrestyében minden elrohad; a sekrestyének a déli oldalon a helye.

Az egyházi építkezésről szóló értekezésünk végére hagytuk azon nehéz kérdés taglalását; minő stylben építsük napjainkban templomainkat? Hogy e kérdés megoldása nem könnyű, bizonyítja azon heves harcz, melybe e kérdés körül legjelesebb építészeink és műarchaeologusaink egymással vegyültek; mely harcz nem csak az irodalom, hanem az építészet gyakorlati terén is néha tulságos szenvedélyvel vivatik. A profán építészet terén a genialis Schinkel Berlinben (1781 – 1841) és Klenze Münchenben az antik hellen építészetet akarták meghonosítani, mely az ő eredeti tisztaságában és szépségében, a saját szülőföldén Hellasban e század elején tett tanulmányozások folytán, csak most ismertetett föl. Azonban noha, a porosz és bajor királyok fejedelmi pártolása mellett, e stylben fényes és monumentalis épületek emelkedtek, mégis a nyugoti népek izlése, szükségai, de megégálja is elültvén a hellen népétől, ezen styl tágasabb elterjedést nem nyert; de azon haszna meg volt, hogy az izlés és formaértelem tisztulását igen elősegítette, feltüntetvén az ellentétet az egyszerű szépség és az elkorcsosodott üres cifrázat között. Az egyházi építkezés terén a kisebb falusi templomok vagy styl nélkül, vagy azon stylben épülnek, melyet tán pajtastylnek lehetne nevezni; a nagyobb építkezéseknél pedig három styl küzd jelenleg az uralomért. E század elején még a renaissance styl általánosan elfogadott styl volt, ezen stylben épültek hazánkban is székesegyházaink, és Olaszországban, hol Palladio és Vignola szabályaival maig beérik, mint szülőföldjén, most is osztatlan az uralma. Az éjszaki népeknél azonban néhány évtized óta a középkori irodalom és művészet gondosabb tanulmányozása folytán, a renaissance ellen erős reactio, a középkori építkezés iránt pedig előszeretet támad. Angolországban, hol a gót styl egészen soha sem ment feledékenységbe, a vallásos lelkiületű Pugin tevékenysége folytán, a templomok a késő angol-gót, az ugynevezett Tudor-stylben épülnek. Támogatják őt a

profán építkezés terén Barry, Scott, Street és Waterhouse az angol arisztokratia fényes falusi kastélyai emelésében. Németországban a két Boisserée testvér a kölni dómnak leírása és rajzai által a nemzet figyelmét e páratlan műremekére vonta s azt annak kiépítésére felvillanyozta. S ezzel az ut a gót építészetnek meg volt törve. Ez irányban irt és épített Németországban Zwirner, a kölni dóm építész, Heideloff, Staatz, Ungewitter, Schmidt, Ohlmüller, Haase, Reichensperger, Ferstel, Lippert. Kiválóbb új alkotásaik, a bécsi fogadalmi és a lazarista templom, a linzi székesegyház, a müncheni au- és az Apollinaris templom Remagen mellett, valamint a regensburgi székesegyház gyönyörű új gót tornyai. Hasonló irányban működnek Franciaországban a széles tudományu Viollet-le-Duc és Lassus; Sz. Clotilde temploma az újabb francia gót izlés pompás emléke. — Egy időben a gót izlés feléledésével a román izlésnek is számos barátjai akadtak, ilyenek: Gärtner Münchenben, Lassaux és Esswein, a román stylnak ezen alapos ismerője, Bonnban, Hübsch Karlsruheban, ugyanott Eisenlohr, hazánkban Ybl. Ő építette a főtí templomot, a román építészetnek hazánkban legkecsesebb példányát, melynek rajzát I. alatt adjuk, mely a mint egyrészt nm. gróf Károlyi István vallásos bőkezűségének s nemes műizlésének, ugy más részt Ybl építészti tehetségének maradandó emléke. Miután a román izlés a különféle szükségletekhez és épületnemekhez jobban alkalmazkodik, mint a gót, amaz a profán építészet terén is jobban kedveltetik.

Jakob Gy., ki az egyházi művészetről oly jeles munkát *) irt, hogy még az Olaszok is méltónak találták a fordításra, e kérdésre nézve így nyilatkozik: „Miután új egyházi építészeti styl feltalálása mind művészi, mind történelmi tekintetben nem egyéb mind ábránd, a renaissance stylen pedig szerencsésen túladni kezdenek: csak a román és gót styl között lehet választani, ugy mint melyek egyedül ismerhetők el

*) „Die Kunst im Dienste der Kirche“ Von G. Jakob, S. 42.

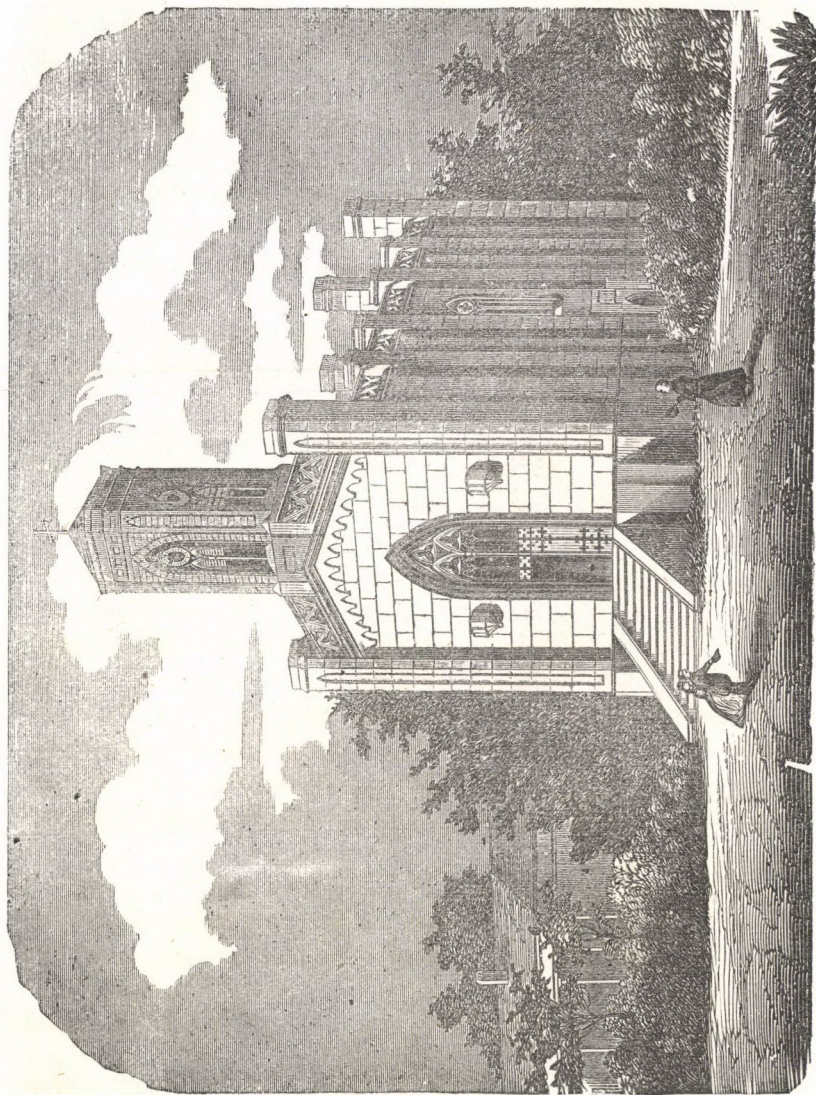
I. FÓTI TEMPLOM.

egyházasaknak. Ezek közül a gót styl leginkább felel meg a katolikus cultus szükségleteinek és szellemének; magában foglalja, s pedig magasabb mértékben, az előbbi építési ízlések minden előnyeit; a falusi templomok- és kápolnáknál szintugy alkalmazható, mint a fővárosi vagy székesegyházaknál; tekintve pedig a szükséges anyag kisebb mennyiségét, olcsóbb; és a mi a földolog, eredetére és kifejezésére nézve inkább, mint bármely más, kizárólagos sajátja a katholika egyháznak, állandó bizonyágtétel ennek igazsága és jelleme mellett. A basilikai styl mind az építkezés, mind a feldíszítés tekintetében nagyobb költséggel jár, de meg nem is eléggé szabad az antik építészet befolyásától; a román és az átmeneti styl e mellett még nem eléggé határozott. Noha tehát egyenjoguságról szó nem lehet, a mint ez az egyes építészeti stylek, s ezeknek az egyházi élet folytonos kifejlődésével összefüggő jellemüknek fönt adott leírásából kitűnt: mégis akár egyiknek, akár a másiknak a választása, helyes kivitel mellett, nem gáncsolható.“ – A mi practicus Giefersünk különbséget tesz a kisebb falusi, és az emlékszerű fővárosi templomok között; míg ezek építésénél a gót-stylt elfogadhatónak nyilvánítja, amazoknál a román stylt ajánlja, a gótnak használatát pedig gúnyos szavakkal kárhoztatja: „Ich habe nur gewöhnliche gothische Dorf- und Stadtkirchen von minder bedeutender Grösse im Auge: Kirchlein mit Spitzbögelchen, Fialchen, Kreuzblümchen und anderen Diminutiven und Zwergen, welche wie Puppen-Kram aussehen, und statt der andächtigen Stimmung nur Lachen erregen. Fort mit diesen Spielwaaren! Kürzlich ist ein echt gothisch construirtes, himmel anstrebendes Thürmchen, das kaum ein Jahr alt war, auf die Kirche gestürzt, und hat derselben nicht unerheblichen Schaden zugefügt. Der Thurm sollte recht schlank und kühn, echt gothisch emporsteigen; deshalb hatte man Balken und Sparren mit Zapfen zur Holzconstruction verwandt, welche für einem auf der Erde stehenden niedrigen Hühnerstall vollständig ausgereicht hätten. Aus der Ferne gesehen sah das verunglückte Thürmchen wie eine Hopfenstange aus. Will man aber durchaus gothisch bauen, dann

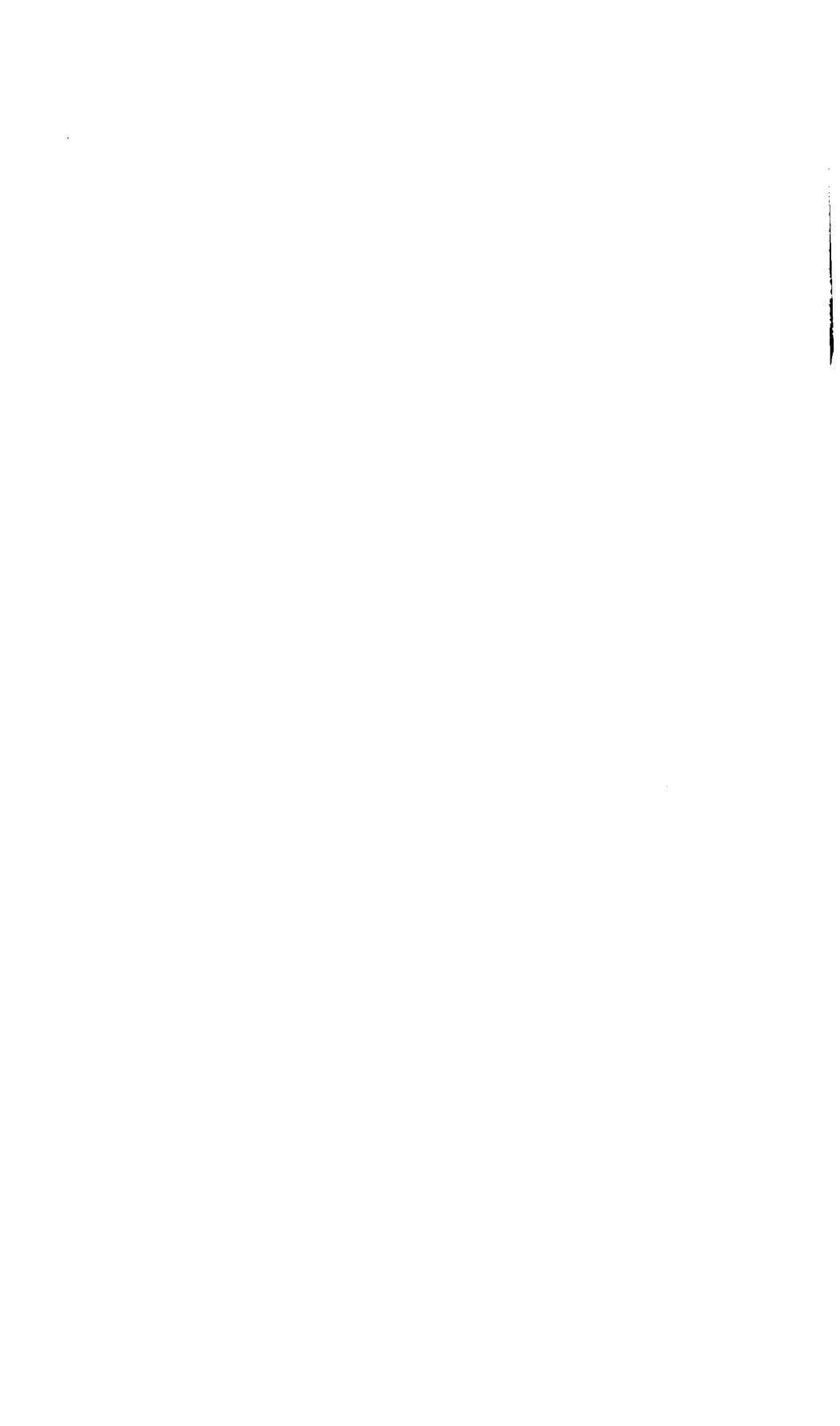
führe man kleine Kirchen doch so einfach und anspruchlos als nur möglich auf, und lasse Fialchen, und Kräbchen und Blümchen, und andere Schnörkelchen fort, die aussehen, als wären sie in Nürnberg gekauft, und nach einigen Jahren hinabfallen. An einer sehr kleinen gotischen Kirche waren vor einigen Jahren noch alle eben angeführten Diminutive, welche überflüssig sind, zu sehen; jetzt hat sich die Zahl derselben schon bedeutend vermindert; dagegen fehlte ein ganz nothwendiges Element, nemlich der Wasserschlag; das Regenwasser ist deshalb in die Mauern, und namentlich in die Strebepfeiler eingedrungen, so das der Verputz in Innern an vielen Stellen bereits abgefallen ist.“ Ily egyszerű gót alkotmány a pesti Hermina-kápolna, mely a II. sz. alatt látható, mely, a gót stílnak meg nem felelő tornyot kivéve, tán Gieferst is kielégitené.

Bármily stílben építtessék a templom, új építkezésnél e kettőre fordíttassék a főfigyelem: 1-szor, hogy a választott stíl következetesen megtartassék, és különféle stílek ne vegyíttessenek össze. 2-szor, hogy a stílnak lényege és törvényei, s pedig nem csak a külsőségekben, tartassanak meg, és a részletek mind stílszerűen alakíttassanak. Ha például a templom gót stílben épült, nem elégséges, csúcsívetket, kívülről pedig néhány támat, támtornyokát, levélsomót odaállítani; hanem a gót ízlés törvényei szerint kell az egészet construálni és a részleteket az alapidomból kifejteni úgy, hogy az épület élő szerves egésznek képezzen. Szintugy a görög stílnak lényegét nem az oszloprend teszi, hanem a viszonyhatás a súly és a támasz között bizonyos törvények és arányok szerint. Épen azért, mert minden stílus magában hordja a törvényét, és a részleteket mind a szerint alakítja, a stílek összevegyítése egy és ugyanazon tárgyon meg nem engedhető.

A mint ezekből látjuk, a mi műértőink a választandó stílus ügyében még erősen vitáznak; se baj, lehet vitázni valamely stílus szépsége, művészi vagy constructív fölénye, de még a fölött is, hogy melyik tükrözi inkább vissza az egyház szellemét: de az azután már baj, ha a vitázó felek egyike vagy másika az általa kegyelt stílus számára követeli az egy-

II. PESTI HERMINA-KAPOLNA.

házi approbatio kizáró kiváltságát és a másik félt vakbuzgón kárhoztatja, eretnekíti. Valamint a többi erényekre, ugy a styl kérdésébeni türelemre nézve is utánzandó példát nyújt nekünk a kath. anyaszentegyház, mely egy stylt sem kiáltott ki egyházinak, egyet sem canonisált, hanem bármily egyházi építészeti stylben épült templomot elfogad, azt az Isten tiszteletére felszenteli, benne sz. titkait végzi. Róma, a kereszténység fővárosa, templomaiban minden egyházi styl képviselve van, s mindegyikben imádkozik az összes keresztények feje, a pápa. Hogy a vallásos és műkedvelő Lajos bajor király fővárosában, Münchenben négy templomot építtetett, s mindegyikét más stylben, ebben mi többet látunk fejedelmi szélszélénél, ebben mi azon igazságot látjuk kifejezve, hogy a kath. egyház, mintilyen, egyik stylre sem nyomta kizárólag az ő jóváhagyása pecsétjét, hanem ő az Isten tiszteletére bár milyen stilben épült templomot elfogad és megáld. Értekezésünket tudós Ipolyink békéltető és szép szavaival fejezzük be: „Az egyháznak azon bámulatos egysége mellett, melyet catholicitása által a különféleségekben is fenn tud tartani, elég helye van mindenféle művészi izlések és iskolák számára. Magába foglalhatja az az eltérő irányokat, éppen egy például, a minthogy magába foglalja a különböző ritusokat: a görögöt és latint, a koptot és az örményt; s azért az egyház mégis sem nem görög, sem nem latin, sem kopt, de római katolikus. Valamint az apostol ugyanis mondja, hogy a keresztység által nincs többé különbség az egyházban a zsidó és görög közt, ugy nem lehet kizáró különbség az egyházban létező stylusok a román és gót, az ő basilikai s új renaissance közt. Hanem mindannyi az összes keresztény művészetnek csupán egyes szakaszait képezi: melyek összevéve képezik ismét az egész egyházi művészetet. Mert a kereszténység örök, igaz és szép eszméi egyiránt nyilatkoznak már a katakombák és sarkophagok titkos jelvényeiben, mint a basilikák merev fensőségű mozaikjaiban, a román egyházak rejtélyes phisiologiai faragványai képleteiben, mint a gót izlés eszményi bájoságu festményeiben, s a renaissance korban egy Rafael disputájában s athenaei iskolájában csakugy,

mint újabban Overbeck és a nazareniskola képeiben. Az egyházi művészet azért mintegy összesége, telje és tökélye mindazon műeszményeknek, melyeket a keresztény műelkesedés alkotott: mint egy újabb francia egyházi műíró oly szépen mondja: Cest l'ensemble et la perfection de tous ces types inspirée par la pensée chretienne.“*)

BLÜMELHUBER FERENCZ.

AZ EGYHÁZI PATRONÁTUS KÉRDÉSE A POROSZ PARLAMENTBEN.

(1848—1870.)

Ma, midőn a patronatusi jogok föntartásának, vagy megszüntetésének kérdése az autonomiai szervező congressus által kiküldött bizottságok körében beható tanácskozások tárgyát képezte és már a közel jövőben a szervező congressus s országgyűlésünknek is napirendjére fog kerülni: kiváló érdekekkel bírhat reánk nézve tudni, mikép itélik meg ugyanezen kérdést más művelt országok államférfiai, s nem kevésbé tanulságos látni, miként tárgyalatott az egy tekintélyes, és pedig protestans állam parlamentjében. Alkalmat szolgáltat ennek megvilágítására a porosz vallási és közoktatásügyi miniszteriumnak 1870. april havában a politikai kormányshékekhez úgy a kath. püspökökhöz és a protestans consistoriumokhoz intézett körirata, melyben az egyházi patronatus kérdésében véleményadásra és megfelelő adatok beszoigáltatására fölhivatnak. ¹⁾

*) A Sz.-László-társulat esztergomi közgyűlésén mondott beszéd.

¹⁾ Közzétéve a mainzi „Archiv für katholisches Kirchenrecht“ czimű folyóirat 1870-iki ötödik füzetében.